

БОРИСОВА А.В.*аспірантка II року навчання КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї В ГРОМАДІ

В цій роботі розглянуто поняття сім'ї, взаємодію сім'ї з громадою, де громада виступає як соціально-психологічна група. Розглянуто базові потреби сім'ї, які характерні при проходженні всіх етапів життєвого циклу сім'ї, та базові потреби громади, які забезпечують її функціонування через творення та контроль за дотриманням соціальних норм та правил, через відновлення та приріст населення. Визначено орієнтири для подальших досліджень.

Ключові слова: сім'я; громада; потреби; інтереси; взаємодія; життєві етапи сім'ї, потреби сім'ї.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сім'я - одна з найбільш значимих соціально-психологічних груп, в яку включена людина. Спочатку людина включена в батьківську сім'ю, потім створює свою, тому така форма організації життєдіяльності є необхідним елементом структури суспільства. Функціонування сім'ї неможливе без взаємодії з громадою, з суспільством в якому вона проживає. Сучасні тенденції та реформа децентралізації сприяють активному формуванню об'єднаних територіальних громад, що сприяє зміні громадських зв'язків.

Сім'я як соціально-психологічна група, функціонує і є невід'ємною частиною громади. Сім'я в цілому, як і кожен її член, має свої потреби та інтереси, які частково формуються і мають задовольнятися громадою. В свою чергу громада, як соціально-психологічна група, також має свої потреби, які сприяють успішному функціонуванню та розвитку її як системи соціальних зв'язків, і мають задовольнятися членами цієї громади (конкретними особистостями, малими соціально-психологічними групами та соціальними інституціями, які діють в інтересах громади).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування сім'ї в системах суспільних відносин вивчається досить давно. Сучасний вектор дослідження сім'ї зводиться до виокремлення поняття функціональної і дисфункційної сім'ї. За Е. Ейдемільером, В. Юстицькісом, сім'я, що нормально функціонує, - це сім'я, яка відповідально та диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба у зростанні та змінах як сім'ї у цілому, так і кожного її члена [4].

На противагу цьому вивченням громади вітчизняні науковці почали займатись не так давно, оскільки в пострадянському просторі була зовсім інша структура організації суспільства. Ю.М.Швалб розглядає тематику психологічної організації простору життя особистості,

життєвого середовища, а також способу життя спільноти як мети соціальних змін у соціальному проектуванні.[11] В. Васютинський фокусується в межах соціально-психологічної моделі колективного самовизначення спільноти.[3]

Сучасна дослідниця Т. В. Семигіна розглядала залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинились у складних життєвих обставинах, роблячи акцент на роботі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в селі та селищі. [7]

Метою статті є аналіз соціально-психологічних засад функціонування сім'ї в громаді через взаємодію з суспільством задля задоволення потреб сім'ї та громади. А для цього необхідно визначити особливості громади як соціально-психологічної групи. Об'єктом є взаємодія сім'ї та громади, предметом – соціально-психологічні засади функціонування сім'ї в громаді.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації впливають на всі соціальні інститути та на сфери людського життя. Доцільно стверджувати що історичні зміни, які відбуваються із структурою сім'ї (в племенних союзах – матріархат, потім тривалий час, фактично до сьогодні, патріархат і, на разі, значне збільшення сімей з демократичною системою управління в середині) обумовлюють і особливості взаємодії сім'ї із суспільством. На разі немає універсального визначення поняття сім'ї, все залежить від того, в площині якої науки ми її розглядаємо.

Відповідно до законодавства України, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. [8]

Сім'я представляє собою складний соціальний феномен. Разом з тим — це мала контактна група людей, які взаємодіють між собою; це особлива форма взаємодії. В соціології сім'ю розглядають як соціальний інститут, який регулює відтворення людини за допомогою особливої системи ролей, норм, організаційних форм.

Як правило, сучасні визначення сім'ї об'єднують декілька характеристик. Так, Н. Смелзер вважає сім'єю засновані на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей. [9].

Максимова Н.Ю. розробила типології сімей, відповідно до негативної динаміки сімейних стосунків: гармонійні сім'ї, проблемні, та дисфункційні. Варто зауважити, що проблемні сім'ї визначаються за зовнішніми ознаками, наприклад неповні, багатодітні сім'ї, прийомні, сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах, а це зовсім не визначає їх внутрішньосімейні стосунки. Взаємодія з соціумом детермінує поділ дисфункційних сімей на зовні благополучні та соціально неблагополучні.[6]

Г. Матвеев запропонував розглядати поняття «сім'я» через такі ознаки:

- Сім'я є об'єднанням осіб, пов'язаних між собою шлюбом або кровною спорідненністю;
- Взаємною матеріальною та моральною підтримкою;
- Народженням та вихованням дітей;
- Взаємними особистими та майновими правами та обов'язками;
- Спільним проживанням учасників сімейно-побутового об'єднання та веденням спільного господарства [2]

В даному визначенні прослідковуються функціональний підхід, тобто сім'я визначається через призму взаємодії членів сім'ї та виконання певних функцій, які сформовані суспільством і можуть відрізнятися в різних громадах.

Оскільки в наведених вище поняттях життєдіяльність сім'ї розглядається крізь призму взаємодії з соціумом, в якому вони проживають, то і громаду необхідно розглядаємо в контексті взаємодії з сім'єю. У переважній більшості досліджень виділяють чотири обов'язкові критерії громади-спільноти: 1) населення / спільність людей (історична, культурна, сусідська і т.д.); 2) місце (територія), простір в межах певних кордонів (географічних, адміністративних, економічних, інформаційних і т.д.), середовище проживання; 3) соціальна взаємодія (сусідські відносини, загальні правила і норми поведінки, спільні владні структури, соціальні послуги, організації, взаємозв'язок у виробничій діяльності і т.д.); 4) почуття приналежності, психологічна ідентифікація з громадою/психологічне почуття громади (спільність цінностей, відчуття приналежності до подій у громаді, почуття відповідальності перед громадою тощо).[10] Ю.М. Швалб визначив базові характеристики громади як соціально-психологічної групи:

- спільний простір життєдіяльності, який структурується наявністю громадської власності і свідомо артикульованим правом на влісність, а його межа визначається сферою самоуправління;

- єдністю цілосного образу життя, яке структурується формами (схемами) організації управління власністю та самоуправлінням громади;

- єдністю стилю життя, який структурується стійкими особливостями способів реалізації громадських типів діяльності.[12]

Таким чином громада є соціально-психологічною групою, яка включає в себе окремих індивідів, та малі групи, такі як сім'я. Важливим критерієм приналежності малої групи до більшої, є переживання членами сім'ї почуття приналежності до громади. D. McMillan і D. Chavis виділяють чотири фактора, що утворюють почуття громади: 1) членство, тобто почуття приналежності та емоційної безпеки. Це почуття передбачає визнання певних меж, які допомагають відрізнити «свого» та «чужого». Такими межами можуть бути як фізичні, так і символічні об'єкти; 2) вплив, тобто можливість відчувати себе вільним, усвідомлюючи власну впливовість через уповноваження грома-

дою; 3) інтегрованість та здійсненність особистих бажань людини, рівень задоволення її потреб, тобто почуття єднання з іншими людьми, що базується на цінностях, які відповідають інтересам як спільноти, так і індивіда; 4) взаємний емоційний зв'язок, що базується на спільному переживанні подій, історій, планів [13].

В процесі діяльності будь-якої соціально-психологічної групи виникають потреби, задоволення яких забезпечує повноцінне і успішне її функціонування. Потреби - це стан особистості або групи, через які здійснюється регуляція поведінки. Вони формуються і задовольняються в конкретному соціальному середовищі, набуваючи форми і змісту, обумовлених цим середовищем [5]. Не існує однозначного розуміння сутності й ролі потреб як феномену. Так, з психологічної точки зору - це нужда, яка конкретизована в даний момент існування. Також варто зазначити, що А. Н. Леонтьєв вважав, що мотиви діяльності визначаються потребами особистості. У стані потреби суб'єкта предмет, який здатний задовольнити потребу, жорстко не записаний. До свого першого задоволення потреба "не знає" свого предмета, він ще повинен бути виявлений. Тільки в результаті такого виявлення потреба набуває предметність, а сприйманий (представлений, мислимий) предмет - спонукальну і направляючу діяльність функції, тобто стає мотивом.

Виходячи з цього можна стверджувати, що задоволення потреб обумовлює діяльність об'єкта, тобто сім'ї та громади. Оскільки сім'я є малою соціально-психологічною групою в складі великої групи (громади), то задоволення потреб і сім'ї, і громади є двостороннім процесом, який забезпечує функціонування.

Сім'я це явище не статичне. Вона змінюється, розвивається і в цих процесах також потребує взаємозв'язку та підтримки з боку громади. Кожна сім'я має свій життєвий цикл -- динамічний компонент в описі сімейної системи, що визначається як серія стадій розвитку, в яких стиль життя сім'ї відносно стабільний, а кожний її член вирішує завдання розвитку, характерні для даного періоду. Це обумовлює внутрішні стосунки та впливає на реалізацію функцій сім'ї в соціумі. Тому важливо розуміти ті зміни, які відбуваються.

Такі вчені, як Олсон, С. Мінухін і ДЖ Хейлі, виділили 7 стадій життєвого циклу сім'ї, тоді як Е. Дюваль пропонує 8, такі як:

1. *Прийняття та освоєння подружніх ролей.* На цій стадії молода подружня пара не має ще дітей, але вирішує питання, пов'язані з бажанням стати батьками. Подружжя займаються врегулюванням відносин із збільшенням числом родичів і, перш за все, це зв'язку з батьківськими сім'ями.

2. *Поява в родині дітей (вік старшого - до 30 місяців).* Поява першої дитини вимагає від подружньої пари переходу від діадного типу стосунків та адаптації до них в трикутнику. Турботи, пов'язані з доглядом за дитиною, його правильним розвитком є головними в цей період.

3. *Сім'ї з дітьми дошкільного віку* (вік старшої дитини від 2,5 до 6 років). Це час первинного введення дітей у поза сімейні інститути (дошкільні заклади). Батьки повинні адаптуватися до вікових потреб дошкільнят. У них накопичується втома, їм необхідно подолати труднощі, пов'язані з обмеженням особистого простору.

4. *Сім'ї з дітьми молодшого шкільного віку* (вік старшої дитини від 6 до 13 років). У цей період основну увагу батьків прикуто до шкільних справах дітей. Спонування дітей до навчальних успіхів - головне завдання сім'ї.

5. *Сім'ї з підлітками* (старшій дитині від 13 до 20 років). Прийняття особливостей підліткового віку - важлива і важка задача для батьків і дітей. Від батьків потрібна зміна ставлення до дітей-підлітків, встановлення рівноваги між наданням свободи підліткам та прийняттям ними відповідальності. Дорослішання дітей дозволяє батькам створювати своє коло інтересів, не пов'язаних безпосередньо з дітьми, активно займатися питаннями власної кар'єри. Відбувається підготовка до виходу дітей з родини.

6. *Вихід молодих людей з родини* (від виходу першої дитини до моменту, коли наймолодший покине батьківську сім'ю). Сім'я: дорослі та діти експериментують з незалежністю один від одного. Молоді люди звільняються від опіки батьків.

7. *Середній вік батьків* (від «порожнього гнізда до відходу на пенсію»). Період, коли батьки залишилися знову одні без дорослих дітей, що покинули рідне «гніздо».

8. *Старіння членів сім'ї* (від відходу на пенсію до смерті обох з подружжя). Найскладніші завдання цього етапу: прийняття факту відходу на пенсію і адаптація до старості. У зв'язку зі смертю одного з подружжя для іншого встають важкі проблеми втрати і самотнього життя. Збереження сімейних зв'язків з дітьми та онуками допомагає проживанню останнього етапу життєвого циклу сім'ї. [1]

Відповідно до життєвих етапів сім'ї можемо визначити і їх специфічні потреби в різний період:

Таблиця 1.

Етап життєвого циклу сім'ї	Потреби батьків і дітей
<i>Поява в сім'ї дітей</i>	<u>Батьки</u> : знання по догляду за дитиною; трансформація стосунків між парою та родичами; фінансова підтримка. <u>Діти</u> : піклування батьків; догляд; забезпечення розвитку.
<i>Сім'ї з дітьми дошкільного віку</i>	<u>Батьки</u> : знання про розвиток дитини; допомога в догляді за дитиною, оскільки мама виходить з декретної відпустки (влаштування у

	дитячий садочок або пошук альтернатив) <u>Діти:</u> забезпечення розвитку; підготовка до вступу в дитячий садочок; комунікація з однолітками; комунікація з батьками
Сім'ї з дітьми молодшого шкільного віку	<u>Батьки:</u> допомога дітям у навчанні; кар'єрний розвиток. <u>Діти:</u> підготовка до школи; інтелектуальний розвиток; комунікація з однолітками; комунікація з батьками
Сім'ї з дітьми підліткового віку	<u>Батьки:</u> прийняття особливостей підліткового віку; надання дітям підтримки і певної свободи; створення свого кола інтересів, оскільки з'являється більше вільного часу. <u>Діти:</u> свобода вибору; самовираження та визнання своєї особистості серед однолітків та дорослих; сексуальні стосунки; вибір майбутньої професії
Вихід молодих людей з родини	<u>Батьки:</u> перебудова стосунків у парі, оскільки діти покинули батьківський дім, <u>Діти:</u> адаптація до самостійного життя; професійне самовизначення.

На кожному з цих етапів виникають специфічні потреби сім'ї, для задоволення яких, найчастіше, необхідні ресурси громади. Громада, в свою чергу, теж має певні потреби (збереження структури і організації життєдіяльності в середині суспільства, його розвиток), і це є неможливим без залучення сім'ї в усі соціальні процеси. Наступним рівнем взаємодії громади і сім'ї, в фокусі якого є сім'я – це відповідність інтересам малої соціально-психологічної групи при задоволенні потреб.

У взаємодії громада-сім'я, в фокусі якого є громада, сім'я має забезпечувати життєдіяльність шляхом виконання базових функціональних завдань:

- Формування та збереження соціальних норм (через соціалізацію та виховну функцію);
- Контроль за дотриманням соціальних норма (черех функцію громадського котролю).
- Розвиток популяції громади (через репродуктивну функцію);
- Розвиток громади (через економічну та рекреаційну функції сім'ї).

Висновки. Сім'я є складним соціокультурним явищем, яке знаходиться в процесі постійного розвитку та змін, розглядається як соціальний інститут і як мала група, виконує найвжливіші функції по народженню і вихованню дітей та є невід'ємним елементом громади.

Соціально-психологічні засади взаємодії сім'ї з громадою базуються на задоволенні потреб, які взаємозабезпечують функціонування

один одного. Громада, в свою чергу, є ресурсом для життєдіяльності сім'ї, забезпечуючи підтримку та можливість для розвитку на кожному етапі життєвого циклу сім'ї, реагуючи на специфічні потреби та інтереси. Сім'я ж як член громади, має сприяти функціонуванню великої соціально-психологічної групи, визначаючи соціальні норми, контролюючи їх дотримання та забезпечуючи збільшення кількості членів громади.

Список використаних джерел

1. Андрєєва Т. В. Сімейна психологія: навч. допомога. СПб.: Мова, 2004.
2. Бузіна О.І. Поняття шлюбу: основні аспекти//Порівняльно-аналітичне право [електронне видання]- 2014 - №7 - с.64-66. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/7_2014/2.pdf
3. Васютинський В. О. Психологічні виміри спільноти: монографія / В. О. Васютинський; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. - К., 2010. - 119 с.
4. Ейдгмільлер Є. Г., Юстицкіс В. Психологія и психотерапія сім'ї. - СПб., 1999.- 656 с
5. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с
6. Максимова Н.Ю. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота – 2017 - №1-с.45-51
7. Семигіна Т.; Вакуленко О.; Комарова, Н.; Романова Н. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах.[електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4129>
8. Сімейний кодекс України
9. Смелзер Н. Соціологія / Смелзер Н.; пер. с англ. – М.: Фенікс, 1994. – 688 с
10. Сила Т. І. Соціально-психологічні основи дослідження територіальної громади [Електронний ресурс] / Т. І.Сила//Вісник післядипломної освіти. - 2013. - Вип. 9(2). - С. 312-319. - Режим доступу:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpro_2013_9\(2\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpro_2013_9(2)_43)
11. Швалб Ю. М. Социально-психологические аспекты институционализации социальных проектов в локальных общинах / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології: екологічна психологія : зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 20. — Т. 7, ч. 2. — С. 263–270.
12. Швалб Ю.М. Психологічні підстави соціогенезу: громада, населення і спільнота як суб'єкти соціальних відносин.//Актуальні проблеми психології. Т.7, випуск №35 – с.317 – 329
13. McMillan D. W. Sense of Community: a Definition and Theory / D. W. McMillan, D. M. George Chavis // Journal of Community Psychology. — Volume 14. — 1986. — P. 6– 23

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Andrijeva T. V. Simejna psihologija: navch. dopomoga. SPb.: Mova, 2004.
2. Buzina O.I. Ponjattja shljubu: osnovni aspekty//Porivnjal'no-analitychne pravo [elektronne vydannja]- 2014 - №7 - s.64-66. Rezhym dostupu: http://www.pap.in.ua/7_2014/2.pdf
3. Vasjutyn's'kyj V. O. Psyhologichni vymiry spil'noty: monografija / V. O. Vasjutyn's'kyj; NAPN Ukraїny, In-t soc. ta polit. psihologii'. - K., 2010. - 119 s.
4. Ejdgmiller Je. G., Justyckys V. Psyhologija y psihoterapija sim `i'. - SPb., 1999.-656 s

5. Zvjerjeva I. D. Encyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery / Za zag. red. prof. I. D. Zvjerjevoi'. – Kyi'v, Simferopol': Universum, 2012. – 536 s
6. Maksymova N.Ju. Typologija simej, jaki potrebujut' social'no-psychologichnoi' dopomogy// Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Social'na robota – 2017 - №1-с.45-51
7. Semygina T.; Vakulenko O.; Komarova, N.; Romanova N. Metodychni rekomendacii' shhodo zaluchennja miscevyh gromad do vyrishennja problem ditej, simej ta molodi, jaki opynylysja u skladnyh zhyttjevyh obstavynah.[elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4129>
8. Simejnyj kodeks Ukrai'ny
9. Smelzer N. Socyologyja / Smelzer N. ; per. s angl. – M. : Fenyks, 1994. – 688 s
10. Syl'a T. I. Social'no-psychologichni osnovy doslidzhennja terytorial'noi' gromady [Elektronnyj resurs] / T. I.Syl'a//Visnyk pisljadyplomnoi' osvity. - 2013. - Vyp. 9(2). - S. 312-319. - Rezhym dostupu:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9\(2\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9(2)_43)
11. Shvalb Ju. M. Socyal'no-psychologicheske aspekty ynstytucyalyzacyu socyal'nyh proektov v lokal'nyh obshhynah / Ju. M. Shvalb // Aktual'ni problemy psihologii': ekologichna psihologija : zb. nauk. pr. – K., 2009. – Vyp. 20. – T. 7, ch. 2. – S. 263–270.
12. Shvalb Ju.M. Psychologichni pidstavy sociogenezu: gromada, naselennja i spil'nota jak sub'jekty social'nyh vidnosyn.//Aktual'ni problemy psihologii'. T.7, vypusk №35 – s.317 – 329
13. McMillan D. W. Sense of Community: a Definition and Theory / D. W. McMillan, D. M. George Chavis // Journal of Community Psychology. – Volume 14. – 1986. – P. 6– 23

Borisova A.V.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF FAMILY FUNCTIONING IN THE COMMUNITY

The article devotes attention to the definition of family, their cooperation with a community, which plays a role of the social and psychological group. The article reflects on defining the fundamental needs of the family characterized by overcoming all the family life cycles, as well as the fundamental needs of the community, who addresses social norms and orders and assures rehabilitation and population growth to ensure families functioning. The article also outlines directions for further researches.

Keywords: *family; community; need; interests; interaction; family life stages, family needs.*

Борисова А.В.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕМЬИ В ОБЩЕСТВЕ

В данной работе рассмотрено понятие семьи, взаимодействие семьи с обществом, где общину рассматриваем как социально-психологическую группу. Рассмотрены базовые потребности семьи, которые являются характерными при прохождении всех этапов жизненного цикла семьи, и базовые потребности общества, которые обеспечивают функционирование семьи через создание и контроль за соблюдением социальных норм и правил, через восстановление и прирост населения. Определены ориентиры для дальнейших исследований.

Ключевые слова: *семья; община; потребности; интересы; взаимодействие; жизненные этапы семьи, потребности семьи.*